

Obr. 1: Dívčí Kámen (okres Český Krumlov), hrad. Celkový pohled od jihu na palácové jádro s plášťovou hradbou, v parkánu v popředí vlevo obytná stavba, zcela vpravo třetí brána (fotobírka NPÚ ÚP, foto V. Hyhlík, 1963).

OBYTNÁ STAVBA V PARKÁNU HRADU DÍVČÍHO KAMENE

JAN KYPTA – JAN VESELÝ

ÚVOD

Hrad Dívčí Kámen neboli Maidštejn či Menštejn (okres Český Krumlov) lze označit za jednu z nejznámějších, nejzajímavějších, leč i nejméně prozkoumaných památek svého druhu. Od doby založení v polovině 14. století do definitivního opuštění v 1. polovině 16. století byl spjat s rodem Rožmberků, ale jen jeden z nich, proslavený Oldřich II., zde sídlil, ovšem doslova vynuceně a po krátký čas (1457 až 1461).¹⁾ Proto těžko hledáme odpovědi na klíčové otázky po důvodech velkolepého rozsahu a vpravdě reprezentativní podoby hradu. Jeho monumentalita zaujme o to více, uvědomíme-li si, jak blízko leží hlavní rezidence vrchnosti – Český Krumlov. Ač se dochovala mj. typově ojedinělá listina z roku 1349, v níž panovník povoluje výstavbu hradu, dobové písemné prameny

prakticky nic konkrétního nesdělují o účelu náročného stavebního podniku.²⁾ Kusé zprávy budí dojem, že Dívčí Kámen byl v pozdním středověku udržován jen v nejnútnejší míře.³⁾

V areálu zříceniny se dochovala rozsáhlá torza několika obytných, fortifikačních i hospodářských staveb, která dovo-lují vytvořit si základní představu o celkovém funkčním a prostorovém uspořádání sídla. Kvůli absenci hloubkového průzkumu však tápeme při snaze postihnout jak relativní, tak absolutní chronologii jednotlivých stavebních fází. Hledáme-li poučení v dosavadní literatuře, nejdůkladnější, nicméně velice stručný rozbor nalezneme v *Českých hradech* od D. Menclové.⁴⁾ Z jejího hodnocení vycházejí v podstatě

všechny následné publikace. Autorka se z pochopitelných důvodů soustředila na hlavní stavbu celého areálu – na rozsáhlý palác, vlastně dva zrcadlově protilehlé paláce. Podle typologického třídění hrad patří mezi ryzí příklady tzv. dvoupalácové dispozice, která je nahlížena jako módní inovace lucemburské doby. O to větší překvapení přinesla nedávná dendrochronologická analýza stropních trámů východního z dvojice paláců. Zhotoveny totiž byly ze dřeva skáceného „až“ v polovině 15. století.⁵⁾ Tento dílčí poznatek samozřejmě nelze přímočaře chápat jako důkaz tvrzení, že celé palácové jádro vzniklo v pohusitském období. Se závěry

Obr. 2: Dívčí Kámen, hrad. Pohled od jihozápadu na cestu směřující k první bráně. Nad ní se nachází obytná stavba v jižním parkánu, v pozadí vystupuje palácové jádro (fotobírka NPÚ ÚP, foto V. Hyhlík, 1963).

Obr. 3: Dívčí Kámen, hrad. Pohled od západu na hradní jádro, vlevo západní palác, vpravo obytná stavba v parkánu (fotobírka NPÚ ÚP, foto V. Hyhlík, 1962).

musíme počkat na důkladnou publikaci příslušného průzkumu, resp. rozboru nálezové situace oněch dřev. Už dnes je ale vážně zpochybněna zdánlivě logická představa D. Menclové o stavebním vývoji palácového jádra, které údajně celé vzniklo již v polovině 14. století. Bezprostředně si položíme otázku, nakolik výrazné proměny v průběhu zhruba stopadesátiletého fungování hradu doznaly další jednotlivé stavby i větší části rozlehlého, dispozičně velice členitého komplexu.

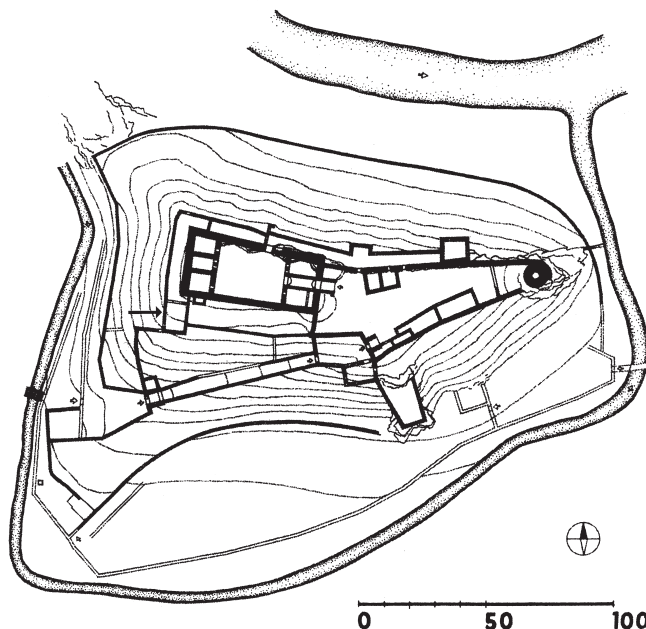
V těsné blízkosti mohutného dvoupalácového jádra se dochovalo torzo podstatně menší obytné stavby, která přinejmenším ze dvou důvodů rovněž vzbudí hlubší zájem odborníka. Jednak mu padnou do oka stopy složitějšího stavebního vývoje, jednak doklady obytné funkce v podobě otisků zaniklé výdřevy. A od počátku na mysli tane otázka, proč u palácového jádra vznikl řádově skromnější objekt, který – zdá se – také splňoval poměrně vysoké nároky na pobývání. Ostatně problematika dřevem zateplených prostor představuje stále živé téma výzkumu středověké profánní architektury. Netřeba zdůvodňovat, že poznání konkrétní stavby úzce odvisí od její podrobné dokumentace. Ta je v daném případě dvojnásob aktuální. Porovnáme-li současný stav dochovaného zdiva s fotografiemi a geodetickými plány pořízenými před přibližně padesáti lety (obr. 1–3, 5), na první pohled si všimneme velkého rozsahu v mezidobí destrukovaných částí (obr. 17, 20). A dlužno dodat, že rozpad nekonzervovaného zdiva stále pokračuje. V důsledku nedávného zániku některých důležitých nálezových situací se dokumentace ze 60. let 20. století stala neocenitelným sekundárním pramenem.⁶¹ Ač jsou tehdejší zákresy místy schematické a nepřesné, mají velký význam zvláště při rekonstrukci okenních otvorů.

POPIS

Zkoumané torzo stavby se nachází v jihozápadním koutu hradního jádra, přesněji řečeno jeho parkánu, který ze tří stran (od jihu, západu a severu) obklopuje komplex dvou paláců, sjednocený značně vysokou plášťovou zdí. Předmětná budova mohla být do parkánu umístěna napříč právě (jedině) na jižní straně, neboť zde ohrazená plocha dosahuje dvojnásobné šířky oproti dvěma zbyvajícím stranám. Podélná osa jejího obdélného půdorysu směřuje přibližně od severu k jihu. Vůči západnímu úseku parkánu je stavba výrazně širší, a proto – aby parkán mohl být průchozí – mezi jejím severním průčelím a jihozápadním nárožím palácového jádra vznikla krátká, přibližně 1,5 m široká soutka.⁷¹ V nevelké vzdálenosti od jejího východního ústí přiléhá k jižnímu průčelí paláce pravouhlý přístavek, z něhož přetrvaly dva úseky zdiva ve tvaru písmena L (obr. 5). Oboustranně lícované zdivo přístavku, dochované do výšky maximálně 60 cm, je provázáno se zdivem paláce. Není ale zřejmé, v jaké úrovni se nacházela původní koruna zdiva přístavku (zdivo paláce je nad dochovanou korunou zdiva přístavku souvisle lícováno). A je-li navíc nutné připustit, že přístavek nebyl dokončen, těžko lze přemítat o jeho účelu. Nicméně – s ohledem na předpokládanou výš-

kovou úroveň podlahy přízemí zkoumané budovy (a potažmo pochozí úroveň v přilehlém jižním úseku parkánu) – hypoteticky usuzujeme, že zdivo přístavku výrazně vystupovalo nad někdejší povrch terénu. Tím pádem by se cesta procházející soutkou na východní straně pravouhle lomila k jihu.

Obvodová zeď stavby v koutu parkánu na západní straně plynule navazuje na hradbu (resp. je tvořena přímo hradbou), naopak na straně jižní výrazně předstupuje před vnější líc hradby, která zde nabývá charakteru tarasní zdi. Budova tak necelou jednou čtvrtinou svého půdorysu vystupuje z prostoru parkánu do prudkého svahu (v němž stoupá přístupová cesta od první k druhé hradní bráně). V linii jižního úseku

Obr. 4: Dívčí Kámen, hrad. Celková situace areálu hradu. Šipkou vyznačena obytná stavba v parkánu (převzato z: D. Menclová, o. c. v pozn. 4, obr. 99).

Obr. 5: Dívčí Kámen, hrad. Palácové jádro obklopené ze tří stran parkánem, v jehož jihozápadním koutu se nachází obytná stavba (zaměření a kresba J. Houžvíc a kol., 1962, 1964; měřítko originálu 1:100, měřítko reprodukce 1:500).

parkánové hradby zároveň nastává předěl výškového členění budovy: vně parkánu přibyl suterén (obr. 7). Výška obvodového zdiva se tedy značně proměňuje, a to zvláště na západní straně, kde jeho pata po celé délce výrazně stoupá od jihu k severu (obr. 20). Vzdor mohutnému kuželu zborceného zdiva po obou stranách jihozápadního nároží palácového jádra lze s vysokou pravděpodobností uvažovat, že terén v parkánu byl na straně západní oproti jižní výrazně převýšen. K jihozápadnímu nároží předmětné budovy směřuje od západu hradba, která ohraničuje prostor svahu jižně od hradního jádra. Hradba – jak je patrné na plánové dokumentaci ze 60. let 20. století – však nebyla připojena k budově (obr. 5). Je přerušena průchodem, jehož východní špaletu zřejmě tvořil líc obvodové západní zdi budovy. Západní, dnes destruovanou špaletu zřetelně rozpoznáváme na výkresu půdorysu i pohledu ze 60. let.

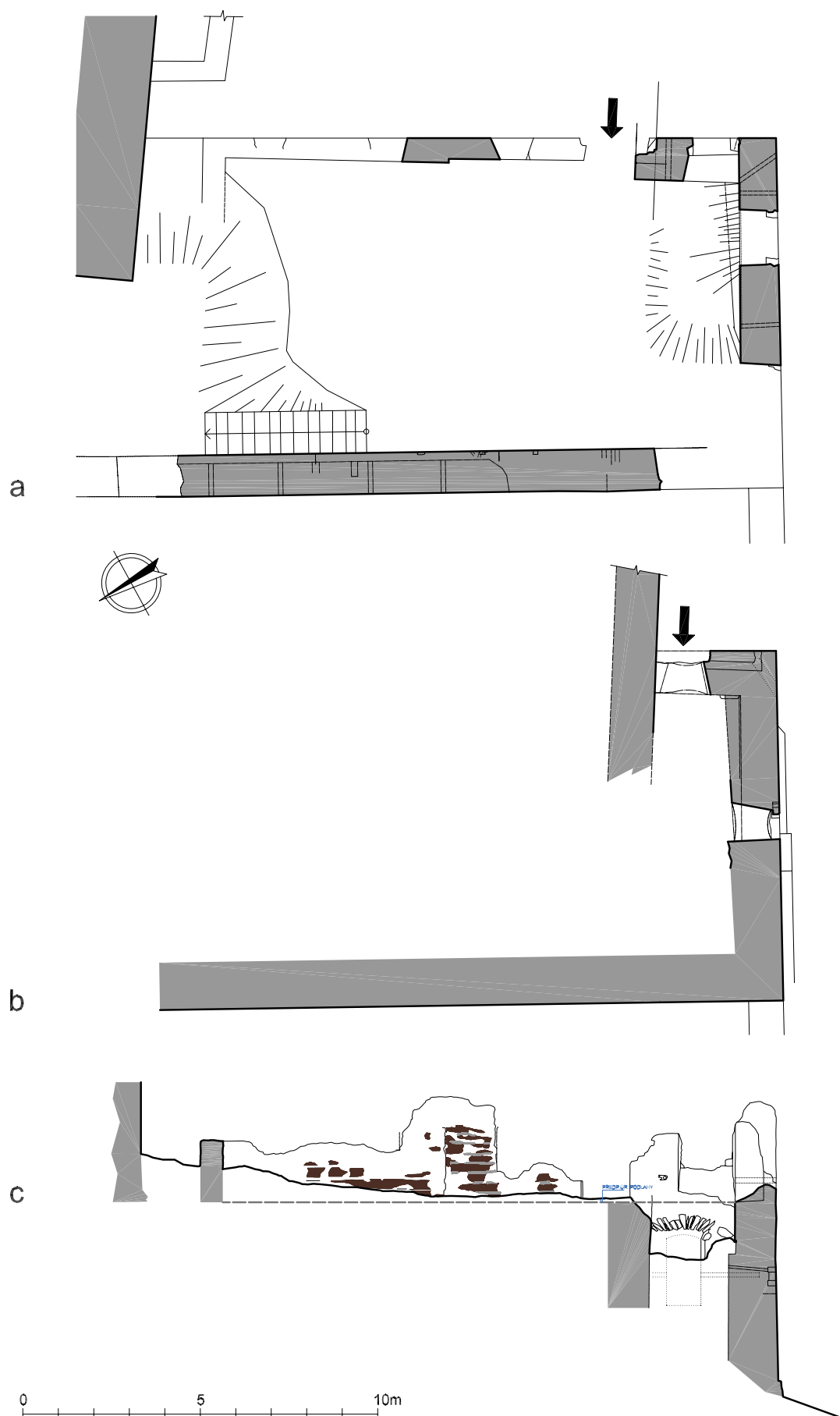
Co se týče stavu dochování, nejvíce utrpěly ty úseky obvodového zdiva budovy, které se nacházejí v prostoru parkánu; nízký fragment severní zdi je takřka celý zasypán sutí, současná koruna východní zdi místy dosahuje jen úrovně parapetů někdejších oken přízemí. V mnohem větší míře jsou dochovány jižní a západní zdi. Představu o výrazném úbytku zdiva v průběhu posledních padesáti let si lze dobře učinit při probírce dokumentace ze 60. let 20. století. Přibližně před deseti lety došlo k takřka úplnému zborcení jihozápadního nároží budovy. Někdy předtím se zřítíl velký kus zdiva parkánové hradby v těsné blízkosti severozápadního nároží budovy. Tím zde vznikla proluka, která evokuje nějaký původní otvor (obr. 21). Starší fotografie ale nenechávají na pochybách, že hradba v těchto místech probíhala bez přerušení (obr. 1–3).

Obvodové zdivo stavby v koutu parkánu je značně rozrůzněné co do petrografického charakteru, podílu páleného materiálu i struktury líců, což svědčí o složitém stavebním vývoji. Třebaže se rozboru stratigrafických vztahů budeme podrobněji věnovat níže, z logiky věci je třeba už nyní uvést základní charakteristiku jednotlivých etap. Zdivo původní parkánové hradby je čistě kamenné, lomové, vyskládané z deskovitě odlučného kamene šedohnědé barvy; skladba líce má výrazné horizontál-

ní charakter. Úpravy související s přestavbou jihozápadního nároží parkánové hradby (resp. výstavbou nárožního rizalitu) rozpoznáme podle světlejšího, převážně hnědookrového zbarvení kamenů, které se navíc odlišují i tvarově; v lici se ve větší míře uplatňují robustnější kusy. Ve zdivu následné etapy, kterou ztotožňujeme s výstavbou obytné budovy, převládají světle šedé kameny nepravidelných oválných tvarů. Tentokrát ale k vyplnění spár mezi většími kusy nahodile posloužily úlomky cihel a dlaždic, v jednom z úseků i větší množství úlomků prežů. Podle drobných fragmentů lze předpokládat, že z cihel byly vyzděny (dnes zaniklé) záklenky oken přízemí. Ve všech fázích probíhalo vyzdívání po pravidelných vodorovných vrstvách. S negativy lešeňových nosníků se setkáváme rovněž ve všech fázích. V patě jihovýchodního nároží budovy šikmo probíhá kapsa po hraněném trámu, jehož účel není zřejmý; hypoteticky lze uvažovat o složitějším založení s užitím dřevěného roštu.

Základové partie zdi jsou skryty pod terénem nebo zasypány sutí. Pouze v patě jižního průčelí lze místy spatřit, že lícované, nízkým soklem zesílené zdivo dosedá přímo na rostlou skálu (obr. 18). Půdorysné i výškové odsazení soklu západně od osy průčelí vypovídá spolu s navazující spárou (viz níže) o dodatečném prodloužení zdi. Subtilnější sokl mladší (východní) části zdi se vytrácí přibližně ve dvou třetinách její délky. Zato sokl podél staršího úseku sahá až k jihozápadnímu nároží. Nevíme, zda se zde zalamoval k západní straně; jeho konec zakrývá sut.

Popis dispozičního a komunikačního uspořádání budovy začneme v úrovni přízemí (obr. 6). V obvodovém zdivu rozpoznáváme zbytky jednoho jediného vstupu z prostoru parkánu, a sice na východní straně. Nelze ovšem vyloučit, zdali byl v severní, dnes takřka zcela zasypané zdi, zřízen nějaký další vstup. Onen východní (zaniklý) portál se nacházel výrazně mimo osu průčelí – přímo v koutu na styku s jižním úsekem parkánové hradby. Půdorysný tvar jeho niky je asymetrický. Zatímco jižní špaleta probíhá víceméně rovnoběžně s lici jižního úseku hradby, a je tedy takřka kolmá, severní špaleta se šikmo rozevívá do interiéru. Na se-

Obr. 6: Dívčí Kámen, hrad, obytná stavba v parkánu: a – půdorys přízemí; b – suterénu; c – celkový podélný řez s pohledem na interiérovou stěnu východní obvodové zdi. Na kolmém pohledu jsou vyznačeny otisky dřevěných konstrukcí (zaměření autoři a F. Laval, 2006, 2012, kresba J. Veselý).

verní špaletu navazuje ve vnějším lici zdi polodrážka, kterou lze zjevně považovat za negativ po vytržené stojce ostění či zárubně. Ač na protilehlé straně došlo k výrazné destrukci zdiva, takřka s jistotou můžeme říci, že stojka zde nebyla zapuštěna do hmoty zdi.

V poměrně prostorném interiéru na první pohled nenacházíme zbytky příček. Přece však můžeme důvodně uvažovat o trojdílném členění půdorysu v úrovni přízemí, čehož vážnou indicií jsou tvarově i typově odlišné okenní otvory, dokladem pak otisky dřevěných konstrukcí na východní obvodové zdi. Ta je severně od vstupu nápadně tenká. V celém úseku od hrany portálové niky až ke styku se severní (stejně silnou) zdí bylo východní zdivo přiloženo ke dřevěné konstrukci sestavené z fošen, jejichž maltové otisky se místy zřetelně dochovaly (obr. 8–10). Je zjevné, že se jednalo o výdřevu nikoli jedné, ale dvou vedle sebe situovaných místností. Jejich rozhraní určuje mělký svislý ústupek zdiva – negativ odsazeného napojení výdřevy místností (obr. 9). Stran rekonstrukce dispozičního členění je rovněž důležité upozornit na odlišné úrovně parapetů okenních otvorů jižně a severně od zmíněného ústupku. Jejich vzájemný výškový rozdíl činí 60 cm, přičemž níže byl položen otvor jižně od ústupku. Těžko si představit, že takto rozmístěné otvory by náležely jedné a té samé místnosti. Rozměry vydřevěných místností ve směru západ – východ určit nedovedeme. Skutečnost, že na západní obvodové zdi neshledáváme otisky výdřevy, není směrodatná. Tato zeď totiž vznikla ještě před výstavbou obytné budovy (viz níže). Lze tedy uvažovat o dvou rekonstrukčních variantách plošného rozsahu vydřevěných místností. Ty buď sahaly až k západní obvodové zdi, nebo mohla být budova v této části dvoutraktová. Vzhledem k dřevěnému obložení lze předpokládat, že obě tyto místnosti byly vytápěné, zřejmě nepřímě. Hypoteticky si tedy můžeme představit nějaký úzký trakt podél západní obvodové zdi, odkud byla obsluhována otopná zařízení. Dvoutraktovému řešení nasvědčuje i celková šířka stavby: pokud by vydřevěné místnosti sahaly až k západní obvodové zdi, byly by jejich zadní části dosti temné (zvláš-

Obr. 7: Dívčí Kámen, hrad, obytná stavba v parkánu. Celkový pohled od jihovýchodu (foto Z. Neustupný, 2008).

Obr. 8: Dívčí Kámen, hrad, obytná stavba v parkánu. Západní stěna východní obvodové zdi s otisky výdřevy dvou vedle sebe situovaných místností (foto J. Kypka, 2012).

Obr. 9: Dívčí Kámen, hrad, obytná stavba v parkánu. Detail západní stěny východní obvodové zdi, srov. obr. 8. Svislý ústupek vpravo od měřítka vyznačuje rozhraní dvou sousedních vydřevěných místností (foto Z. Neustupný, 2008).

Obr. 10: Dívčí Kámen, hrad, obytná stavba v parkánu. Pohled do severo-východního koutu, na povrchu východní zdi jsou dobře patrné otisky výdřevy sestavené z fošen, v pozadí zborcené torzo nároží západního paláce (fotobírka NPÚ ÚP, foto V. Hyhlík, 1962).

tě v případě jižní místnosti, do níž mohlo světlo pronikat jediným oknem od východu). Také nelze vyloučit existenci topeniště v západní části středního dílu, který mohl být ve směru podélné osy budovy předělen.

Jižní díl půdorysu, jenž předstupuje před parkánovou hradbu, byl na všech třech stranách prolomen celkem čtyřmi rozměrnými okny, která se co do velikosti a formy vzájemně shodovala. Zásadně se ale odlišovala od oken vydřevěných místností. A to jednak daleko většími rozměry a jednak tím, že jejich ostění či zárubně byly osazeny ve vnějším lici. Právě podle charakteru a rozmístění oken se domníváme, že celou předstupující část půdorysu zaujaly jedna místnost. Otázkou zůstává celková velikost této místnosti. Nevíme totiž, kde byla umístěna a jak vypadala její severní stěna, resp. dělící konstrukce vůči jižní vydřevěné místnosti. Při rekonstrukci lze vyjít z toho, že nika vstupu z prostoru parkánu zároveň představuje předěl v síle východní obvodové zdi. Zatímco severně od níky má zdívo charakter obezdívky dřevěné stěny, jižně je daleko širší a oboustranně licované. Lze tedy předpokládat, že jižní stěna dřevěné místnosti se napojovala k špaletě portálové níky, těžko ale rozhodnout, ke které. Za pravděpodobnější považujeme tu možnost, že dřevěná příčka vedla k severní špaletě. Vstup z exteriéru by tedy vedl do místnosti

osvětlené ze tří stran celkem čtyřmi rozměrnými okny (pokud bychom uvažovali, že příčka přiléhala k jižní špaletě exteriérového vstupu, byla by jižní krajní místnost velice úzká).

Obě vydřevěné místnosti se na východním průčelí budovy projevily charakteristicky vytvarovanými okny – jejich špalety se nálevkovitě rozšiřovaly směrem do exteriéru. Zatímco jižní (oproti severní znatelně užší) vydřevěná místnost byla osvětlena pouze jedním jediným, víceméně osovým oknem, ve východním průčelí severní místnosti registrujeme nejméně dvě okna. Celkové rozměry zrekonstruujeme v případě okna jižní místnosti. Podle nepatrného zbytku záklenku shledáváme, že jeho severní špaleta se dochovala v celé výšce 120 cm. Z jižní špalety zbyl jen nepatrný fragment, podle něhož lze určit, že světlost otvoru činila přibližně 70 cm.

Ze dvou oken severní vydřevěné místnosti, jejichž zbytky byly dobře patrné ještě v 60. letech 20. století, dnes bezpečně rozpoznáváme jen jižní špaletu jižního okna. Podle staršího zaměření je zřejmé, že oba otvory se vzájemně shodovaly co do tvaru, světlosti i výškové úrovně parapetu. Dnes změříme toliko neúplnou výšku špalety jižního okna – 50 cm, světlou šířku lze podle stoupající koruny torza zdi (a podle zaměření ze 60. let 20. století) odhadnout na 50–60 cm. Ze severního okna jsou dnes patrné jen fragmenty nálevkovitě rozevřených špalet při vnějším lici (pokud bychom ale neměli k dispozici starší plány, sotva bychom si dnes mohli být jisti, že jde o zbytky špalet). Umístění oken severní vydřevěné místnosti zaujme na první pohled tím, že vzdálenost mezi nimi výrazně přesahuje jejich odstupy od přilehlých koutů. K vysvětlení této anomálie však není třeba velkého důvtipu. V ose východního čela místnosti si dobře domyslíme ještě jeden otvor, umístěný ovšem podstatně výš – lze tedy uvažovat o pyramidové sestavě oken (ze zaměření vyplývá, že výškový rozdíl parapetů oken činil nejméně 48 cm). Žádné pozůstatky vrcholového okna zřejmě nebyly patrné ani před padesáti lety, neboť není zakresleno ve starších plánech (obr. 5).

Od úrovně, v níž se vytrácí svislý ústupek určující rozhraní severní a jižní vydřevěné místnosti, je zdívo licované, sice hrubě, ale zjevně už nebylo přizdíváno ke svislé dřevěné konstrukci (obr. 8, 9). A zároveň není pochyb, že vůči tomuto rozhraní byly stropy obou místností umístěny podstatně výš. Důkazem je skutečnost, že onen svislý ústupek se vytrácí takřka přesně v úrovni paty záklenku okna jižní místnosti. A podobně tomu zřejmě bylo i v případě oken severní místnosti (záklenek předpokládaného vrcholového okna se nespíš nacházel výš než zakončení svislého ústupku). Lze tedy říci, že dřevěné východní stěny přiléhaly ke zdívo toliko do úrovně záklenků (dochovaných) oken, poté se přiklápěly ke středům místností. Předpokládáme-li, že severní vydřevěná místnost byla na východním průčelí doprovázena charakteristickou

Obr. 11: Dívčí Kámen, hrad, obytná stavba v parkánu. Pohled od severu na jižní obvodovou zeď; upravo od paty měřítka vystupuje záklenek níky okénka suterénu, zcela upravo nad patou záklenku je zřetelný blok nelicovaného zdíva – jádro ubourané východní zdi nárožního rizalitu. Vlevo od paty měřítka běží upadlý vodorovný pás lice – lůžko klenby suterénu. V levé části snímku zachycena část východní obvodové zdi s jižní špaletou vstupu z parkánu, špaleta je protnuta svislou spárou (foto Z. Neustupný, 2008).

pyramidovou sestavou okenních otvorů, jeví se takové konstrukční řešení jako méně obvyklé, a to právě ve vztahu k okenním otvorům. Podle četných analogií bychom očekávali, že právě tato stěna bude svislá v celém rozsahu. V tomto případě se výdřeva přikláníla nejen na nejlépe osluněné východní straně (s pyramidovými okny), ale dost možná po celém obvodu místnosti.

Výdřeva jak jižní, tak severní místnosti sestávala z masivních fošen (obr. 10). Jejich hrany byly navenek – jak je patrné z otisků – zaoblené, naopak na interiérové straně na sebe rovné plochy fošen zřejmě bezprostředně navazovaly, a vytvářely tak rovnou stěnu. Šířka (resp. po osazení výška) jednotlivých kusů činila 25–35 cm. Ve větší míře se dochovaly otisky výdřevy jižní místnosti. Tu lze s největší pravděpodobností označit za sруб. V místě jejího někdejšího severovýchodního koutu (resp. negativu rohu srubu) je zřetelně patrné, že nejméně dva hřebínky malty vyhřezlé mezi oblinami sousedních fošen jsou ostře ukončeny asi 10 cm od svislého ústupku zdiva. A jelikož od hrany hřebínku směrem k ústupku je dobře patrný otisk rovné plochy dřevěného prvku, lze tyto nálezy považovat za otisky čel srubových zámků fošen příčky. Celkové rozměry (obrysy) fošen kolmé stěny nejsou z otisků patrné. Podle jejich charakteru je však zřejmé, že byla nárožní vazba pečlivě lícovaná – zhlaví fošen v žádném směru nepřechýla. Podél severní hrany niky exteriérového vstupu i podél hrany špalety okna jižní

Obr. 12: Dívčí Kámen, hrad, obytná stavba v parkánu. Celkový pohled do jihovýchodního koutu, v pravém dolním rohu snímku je patrná ubouraná zeď nárožního rizalitu, srov. obr. 11 (foto J. Veselý, 2012).

Obr. 13: Dívčí Kámen, hrad, obytná stavba v parkánu. Detail západní stěny východní obvodové zdi, dole vstup do suterénu, nahoře okenní nika v přízemí, srov. obr. 12 (foto J. Kypta, 2008).

Obr. 14: Dívčí Kámen, hrad, obytná stavba v parkánu. Detail východního průčelí, jež předstupuje před vnější líc jižní parkánové hradby, srov. obr. 7 (foto Z. Neustupný, 2008).

Obr. 15: Dívčí Kámen, hrad, obytná stavba v parkánu. Jižní strana torza vstupu do suterénu, pohled od severovýchodu, srov. obr. 14. U paty měřítka patrný otvor závory, pod patou dochovaného záklenku vyčnívá řada šikmo ložených kamenů, které patrně dokládají existenci spodní, dnes zborcené vrstvy základů (foto J. Veselý, 2012).

Obr. 16: Dívčí Kámen, hrad, obytná stavba v parkánu. Severní strana torza vstupu do suterénu, pohled od jihovýchodu, srov. obr. 14. Záklenek je dodatečně zavázán do vnějšího lince jižní parkánové hradby (foto J. Veselý, 2012).

místnosti otisky výdřevy zanikly, není tedy zřejmé, jakým způsobem zde byla ukončena. Rovněž otisky fošen severní místnosti zanikly do té míry, že dnes už nelze (nad povrchem současného terénu) poznat konstrukční charakter jejího jihovýchodního ani severovýchodního koutu. V úvahu připadají dvě možnosti. Buď i tato výdřeva byla plnohodnotným (čtyřstranným) srubem, nebo byl jižní konec východní dřevěné stěny za-

jištěn sloupkem, přičemž jižní stěnu severní vydržené místnosti by tvořil vnější líc severní stěny místnosti sousední. Smysl půdorysného odsazení – ústupku nedovedeme vysvětlit. Za současného stavu poznání zůstávají rovněž nejasné komunikační vazby obou místností.

Třetí, jižní dispoziční díl byl tvořen jednou místností, která zaujala celou šířku půdorysu budovy (obr. 11, 12). Jak jsme již uvedli, předpo-

Obr. 17: Dívčí Kámen, hrad, obytná stavba v parkánu. Jižní průčelí, vlevo od výrazné svislé spáry čelo staršího rizalitu (foto Z. Neustupný, 2008).

kládáme, že na severní straně byla tato prostora ohraničena stěnou sousední srubové místnosti. Od jihu byla osvětlena dvěma okny, víceméně symetricky rozvrženými v ploše průčelí. Po jednom oknu pak měla na východní a západní straně. Ta byla v půdorysu místnosti vůči sobě mírně posunuta. Východní okno se nacházelo přímo v jihovýchodním koutu; jeho špaleta plynule navazuje na vnitřní líc jižní zdi (obr. 12). Protilehlé okno – jak je dnes patrné už jen na plánech ze 60. let 20. století – bylo od koutu naopak lehce odsazeno (obr. 5). Vzhledem k fragmentárnímu stavu dochování můžeme blíže popsat jen okenní niky. Ty sahají zhruba do dvou třetin síly obvodové zdi. Jejich špalety se mírně rozvírají do interiéru, dna buď plynule navazovala na podlahu místnosti, nebo byla vůči ní mírně vyvýšena. U západního okna se dochoval nepatrný zbytek patky cihelného záklenku. Vlastní okenní otvory zanikly, přičemž nevíme, zda měly kamenná ostění či (méně pravděpodobně) dřevěné zárubně.

Na vnitřním lici západní obvodové zdi sledujeme výrazný ústupek, který probíhá v úrovni, v níž si dobře – ve vztahu k záklenkům protilehlých oken – představíme strop přízemí. Ústupek odděluje nadezdívku, která je vůči zdívu přízemí na interiérové straně zeslabena o 25 cm. Patu nadezdívky člení několik kaveren, z nichž dvě – soudě podle jejich pravidelného tvaru – lze zřejmě považovat za negativy zhlaví hraněných trámů. Fragment nadezdívky je dnes jediným dokladem toho, že budova měla patro. O jeho charakteru takřka nic nevíme. S ohledem na sílu zdíva v úrovni přízemí se lze domnívat, že přinejmenším v rozsahu poměrně slabých obezdívek vydrvených místností navazovaly v patře dřevěné či dřevohliněné stěny.

Jelikož stavba výrazně předstupuje před jižní parkánovou hradbu, vznikl tím prostor pro suterén, který je dnes z větší části zasypan (obr. 12). Do něj vedl z exteriéru vstup od východu. Kamenný, nepravidelně zakřivený segmentový záklenek se opírá o líc parkánové hradby (obr. 13–16). Střední klenák záklenku se nachází výrazně blíže jižní špaletě a na severní straně lze spodní hrany kamenů záklenku propojit prakticky vodorovnou úsečkou o délce 50 cm. Z toho vyvozujeme, že zde byl k lici parkánové hradby přiložen zděný pilířek (obr. 6). Severní špaleta vstupu tedy nebyla tvořena lícem parkánové hradby, jak by se mohlo zdát podle dnešního stavu. Na jižní straně navazuje na šikmou špaletu při vnějším lici zdi polodrážka – otisk po vytržené stojce ostění. Hned za ní probíhá hluboká kapsa závory (přesně v místě jejího jižního konce vznikl v lici zdi druhotný otvor). Protilehlá kapsa závory zanikla spolu s předpokládaným pilířkem. Pod dochovaným segmentovým vynášecím pasem se patrně nacházela ještě jedna vrstva šikmo kladených kamenů či cihel. Na jižní straně totiž mezi špaletou portálové niky a patou dochované vrstvy záklenku vystupují šikmo ložené kameny, které můžeme stěží pokládat za něco jiného než za patu zaniklé spodní vrstvy záklenku (obr. 15).

V jihovýchodním koutu suterénu předstupuje o 10 cm před líc východní zdi velký, šikmo ložený kámen, jehož spodní hrana směřuje k vodorovné drážce v lici jižní zdi (obr. 6). Hloubka drážky se pohybuje okolo 4 cm. V jihovýchodním koutu sahá suť až k hraně ústupku, při západní hraně terénní deprese však spatřujeme vpadlý líc v celém rozsahu, resp. v pásu širokém 30 cm (obr. 11, 12). Spodní ústupek je široký přibližně 15 cm – obvodové zdivo v úrovni suterénu je tedy asi o 10 cm silnější než v úrovni přízemí. Vodorovný pruh vpadlého líce (drážka), který vznikl jednoznačně v průběhu výstavby zdi, lze pokládat za lůžko připravené pro patu valené klenby.

Do suterénu pronikalo světlo jediným okénkem, a to od jihu. Asymetrický tvar jeho niky bezprostředně souvisí s etapovitým prodlužováním jižní obvodové zdi. Doklady stavebního vývoje podrobněji probere níže, z logiky věci však musíme předeslat některá důležitá pozorování. Západní, takřka kolmá špaleta je tvořena někdejšími exteriérovými lícem zdi, jejíž pravoúhlé nároží vyznačuje na jižním průčelí výrazná svislá spá-

Obr. 18: Dívčí Kámen, hrad, obytná stavba v parkánu. Detail jižního průčelí se svislým rozhraním v úrovni soklu, vlevo od spáry zdivo staršího rizalitu (foto J. Veselý, 2012).

Obr. 19: Dívčí Kámen, hrad, obytná stavba v parkánu. Detail jižního průčelí s torzem ostění okénka suterénu, srov. obr. 17 (foto J. Veselý, 2012).

ra (obr. 17). Na východní straně se nika okénka nálevkovitě rozvírá směrem do interiéru. Tesané ostění bylo osazeno v rovině vnějšího líce zdi (obr. 19). V kaverně po zaniklé západní stojce je patrný východní líc někdejšího nároží starší zdi. V úplnosti se dochovala jen východní stojka. Překlad i parapet se rozlomily a zčásti vypadly. Podle nelogického napojení okosených hran tesaných článků není pochyb, že tyto kusy byly původně zamýšleny pro dosti odlišný otvor. Kamenný segmentový záklenek okenní niky dnes v interiéru vystupuje těsně nad povrchem suťového zá-
sypu.

Co se týče rekonstrukce půdorysného rozsahu suterénu, neznáme pouze průběh západní stěny. Jen částečně dokážeme zodpovědět otázku, do jaké míry (ne)byla ubourána zeď, jejíž líc tvoří západní špaletu

Obr. 20: Dívčí Kámen, hrad, obytná stavba v parkánu. Celkový pohled na vnější líc západní obvodové zdi. Červeně vyznačený vývojové stavební spáry, bíle technologické spáry s negativy lešeňových nosníků (lk). Odlišeno zdivo původní parkánové hradby (P), rizalitu (R) a obytné budovy (D) s nadezdívkou prvního patra (I. p). Přerušovaná čára (t) udává povrch terénu v interiéru (foto J. Kypta, 2008, zákres J. Veselý).

okenního otvoru. Nad současným terénem vidíme jen krátký úsek odlámaného staršího zdiva ohraničeného spárou stoupající od paty záklenku výše popsaného okénka (obr. 11, 12). Podle tvaru terénní deprese lze sice hypoteticky uvažovat, že tato starší zeď tvořila západní čelo sklepa. Terénní zlom však může klamat: prostor v jihozápadním koutu budovy dnes (stejně jako před zřícením nárožního meziokenního pilíře) slouží jako vyhlídka, a proto nelze vyloučit, že kvůli pohodlnému přístupu byla

deprese v daném místě zarovnána teprve nedávno. Sklep tedy mohl sahát až k západní obvodové zdi. V severovýchodním koutě suterénu ze zásepu vystupuje fragment zdi, která bez přerušení navazuje na vnější líc parkánové hradby. Je otázka, jak bylo řešeno komunikační spojení mezi suterénem a přízemím domu. Vstupní šíji si lze hypoteticky představit podél západní obvodové zdi. Do suterénu by se tedy vcházelo z uvažovaného prostoru (traktu) za vydřevenými místnostmi.

Obr. 21: Divčův Kámen, hrad, obytná stavba v parkánu. Celkový pohled na vnitřní líc západní obvodové zdi. Červeně vyznačeny vývojové stavební spáry, bíle technologické spáry s negativy lešeňových nosníků (lk). Odlišeno zdivo původní parkánové hradby (P) a obytné budovy (D) s nadezdívkou prvního patra (I. p) (foto Z. Neustupný, 2008, zakres J. Veselý).

Obr. 22: Dívčí Kámen, hrad, západní palác. Uprostřed obytná místnost ve druhém patře. Podle otisků je dobře patrné, že byla vyložena fošnami zasunutými do drážek koutových sloupků (foto J. Kypta, 2012).

STAVEBNÍ VÝVOJ

Podle stratigrafie zdív v jihozápadním koutě parkánu odlišíme tři základní stavební fáze: 1. zbudování parkánové hradby, zprvu jen prostě pravouhle zalomené; 2. přístavbu nárožního rizalitu k hradbě, předstupujícího jižním směrem; 3. vznik obytného domu, jenž využil rizalitu. Není pochyb, že dům byl do koutu parkánu vložen dodatečně. Ovšem otázku, jak dlouho po zbudování ohrazení jádra hradu byl v nároží parkánu přistavěn rizalit, nejsme schopni průkazně zodpovědět.

Východní zdi obytné stavby prochází starší parkánová hradba, jejíž líc se následně stal severní stěnou suterénu. Záklenek vstupu do suterénu je do hradby sice (mělce) zavázán, zjevně ale dodatečně (obr. 16). Na exteriérové i interiérové straně od paty záklenku zřetelně stoupá svislá spára oddělující starší hradbu (obr. 16, 17). Ta patrně byla v těchto místech snížena, neboť spára na západní straně končí pouhých několik centimetrů nad někdejší podlahou přízemí obytné stavby. Předpoklad, že parkánová hradba na jižní straně zprvu probíhala v přímé linii, vychází z existence nepravidelné svislé spáry na vnějším líci západní hradby (obr. 20), kterou pozorujeme přibližně v místech uvažovaného pravouhlého nároží, resp. v linii vnějšího líce jižní hradby. Tento předěl je zvýrazněn odlišnou skladbou zdiva i tvarem a zbarvením lomových kamenů (zdivo severně od spáry je tvořeno zřetelně tmavšími kameny převážně deskovitých tvarů).⁸⁾

Rekonstrukce půdorysu nárožního rizalitu dobře vyplývá ze stratigrafie jižní obvodové zdi obytné budovy. Západně od osy průčelí běží výrazná svislá spára, která zřetelně odděluje hmotu užšího rizalitu od mladšího, východního úseku zdi, jenž přibyl během výstavby obytné budovy (obr. 17). Rozdíly sledujeme i v půdorysu: pata zdiva rizalitu je znatelně širší. Průběh kolmé východní zdi rizalitu si ověříme při pohledu na vnitřní stěnu jižní zdi obytné budovy. Zde spatříme v patě meziokenního pilíře její odlámané čelo (obr. 11, 12). Přinejmenším nad podlahou přízemí totiž byla ubourána. Její někdejší vnější líc se projevuje jako svislá spára, jež stoupá od západní paty záklenku okenní niky suterénu do úrovně parapetů oken přízemí. Jádro staršího zdiva sahá k východní špaletě západního okna. Nad úrovní současného terénu není dochován jeho vnitřní líc. Šířku východní zdi proto můžeme určit pouze přibližně na 90 cm. Od úrovně parapetů oken přízemí, resp. nad dochovanou korunou rizalitu, jsou oba líce jižní zdi obytné budovy homogenní v celé délce (obr. 17).

Západní obvodová zeď obytné budovy využila starší parkánovou hradbu, která byla pouze upravena a posléze navýšena (obr. 20, 21). Na jejím vnitřním líci rozeznáme na dvou místech úpravy staršího zdiva, jež souvisejí s výstavbou obytné budovy. Dodatečná je nepochybně nadezdívka patra, oddělená ústupkem. Ta se odlišuje nejen petrograficky, ale i výrazně vyšším podílem úlomků cihel a hlavně prejzů. Ani líc samotné parkánové hradby, resp. obvodové zdi při-

zemí obytné budovy, však není homogenní. Všimneme si šikmého rozhraní, jež na jihu začíná poblíž někdejšího parapetu okenního otvoru a na severu se vytrácí v úrovni koruny starší zdi, zhruba v polovině dochované délky ústupku. Stratigraficky mladší partie je tvořena výrazně světlejšími kameny. Šikmá spára nadto přesně ohraničuje nejméně dvě vodorovné technologické spáry staršího zdiva. Podobné rozhraní sledujeme i na vnějším lici, zde ovšem ve vyšší úrovni.

Otevřené otázky vzbuzuje spára, jež podélně přetíná východní obvodovou zeď obytné budovy, a sice mezi vstupem do přízemí a nejnižším okenním otvorem. Zatímco špaleta vstupu je spárou rovněž předělena (obr. 11), špaleta okna je vyžděna souvisle. Délka spáry činí zhruba 70 cm. Její existenci lze vysvětlit snad tak, že k zesílení zdi došlo ještě v průběhu výstavby obytné budovy. Skutečnost, že spára v půdorysu navazuje na vnitřní stěnu obezdívky vyžděvených místností, by ale mohla také nasvědčovat tomu, že výdřeva původně pokračovala k jihu. Zdivo je zde však natolik rozrušené, že nelze určit, zda se ve spáře nacházejí, či naopak nenacházejí otisky dřev. Tato nálezková situace nicméně nutí k zamyšlení nad stavebním vývojem obytné budovy. Asymetrické uspořádání jejího půdorysu také vzbuzuje dojem dvoufázového vývoje. Nelze tedy vyloučit, že ta část, která předstupuje před jižní hradbu, vznikla vůči střednímu a severnímu dílu až dodatečně. Tím bychom vysvětlili nápadně asymetrický tvar niky exteriérového portálu. Zde však jen řetězíme těžko ověřitelné hypotézy.

ZÁVĚR

Ač se hrad Dívčí Kámen po celou dobu své existence de facto nestal trvalým sídlem vrchnosti, až do závěru středověku probíhaly nejen průběžné udržovací práce, ale i větší úpravy, resp. přestavby, jeho jádra, hospodářského zázemí i obvodového opevnění. Rozsah a chronologii těchto změn jsme zatím schopni postihnout jen rámcově. Předmětný článek ostatně vůbec poprvé představuje výsledky detailního stavebněhistorického průzkumu této zříceniny. Byť se týká jedné jediné stavby, lze dosažené poznatky využít jako východisko širších úvah. Při celkové charakteristice je třeba vzít v potaz, že daný objekt se nachází v hradním jádru, resp. v samé blízkosti ústřední dvojice paláců, tedy v „prominentní“ poloze. S nimi se sice co do půdorysných i výškových rozměrů na první pohled nemůže měřit, přesto také upoutá pozornost. Z prostoru parkánu částečně vystupuje do prudkého svahu, což patrně příčinně souviselo se snahou o rozšíření půdorysu, ovšem zároveň se tím zvýraznil pohledový účinek. Převýšené jižní průčelí se vypíná přímo nad první hradní bránou. Třebaže před linií parkánové hradby předstupuje poměrně malý díl půdorysu, právě tato čelní místnost je na všech třech stranách osvětlena celkem čtyřmi rozměrnými okny. Nad zásadami hájitelnosti tedy zvítězil nárok reprezentativnosti a komfortu.

Ostatně samotný výběr staveniště obytné budovy potlačil fortifikační úlohu parkánu hradního jádra. Ta nejenže zcela vyplnila jeho (z obranného hlediska) exponovaný jihozápadní kout, ale zároveň došlo k zániku staršího nárožního rizalitu, který mohl fungovat jako prvek aktivní obrany. Zamýšlíme-li se nad jeho konkrétní funkcí, dobereme se jen hypotézy. Zformulovat ji lze na základě komunikačních va-

zeb mladší obytné budovy, které – zdá se – opakují starší situaci. Skrze její suterén bylo možné sejít z parkánu do svahu nad první a druhou bránou (a dalším průchodem v hradbě u jihozápadního nároží budovy i do ohrazeného prostoru západně a severně od hradního jádra). Vstup zřízený vně hradby byl příhodně umístěn ve východním bočním průčelí budovy, jejíž hmota ho tak kryla. A nabízí se úvaha, že zřízení vstupu příčinně souviselo už se vznikem rizalitu (portál by byl umístěn rovněž v jeho východním boku).

V literatuře bylo několikrát upozorněno na existenci výrazných stop výdřevy jedné z místností západního z dvojice paláců.⁹⁾ Tato prostora se nachází ve druhém patře, v jehož trojdílném půdorysu zaujímá krajní jižní část (obr. 22). Naopak doklady analogického zateplení budovy situované v koutě parkánu – pokud je nám známo – zatím nebyly publikovány. A přitom tato stavba stojí v podstatě přímo pod onou obytnou místností paláce a otisky výdřevy jsou v jejím interiéru rovněž dobře patrné. Ač v poslední době došlo díky mnoha konkrétním hloubkovým průzkumům k výraznému posunu v poznání obytných, dřevem zateplených místností středověkého stáří, lze i dnes v rámci této problematiky učinit překvapivé objevy. Tentokrát se jako ojedinělá jeví ta skutečnost, že dřevem vyloženy byly dvě vedle sebe situované místnosti.¹⁰⁾ Obě se navíc vyznačují neobvyklým konstrukčním charakterem výdřevy. Jednak zaujme, že se ke středu místnosti přikláněly jejich čelní stěny, přičemž linie zlomu probíhala přibližně v úrovni záklensků (resp. překladů) okenních otvorů. To je neobvyklé zvláště v kombinaci s (předpokládanou) pyramidovou sestavou okenních otvorů severní místnosti. Jako konstrukční analogii lze uvést velkou vyžděvenou místnost dolního paláce hradu Žebráka (okres Beroun), jejíž roubení se ke středu místnosti přiklánělo na všech čtyřech stranách, a to včetně stěny s pyramidovou sestavou okenních otvorů.¹¹⁾ Podobný tvar vzduť dřevěného stropu lze předpokládat u obou místností stavby v parkánu Dívčího Kamene. Maltové otisky dokládají, že obě byly vyloženy fošnami, přičemž výdřeva minimálně jižní (a velice pravděpodobně i severní) prostory měla charakter srubu.¹²⁾ Podobné zateplení obytné místnosti v západním paláci sestávalo z fošen, zde ovšem vložených do rámu, jak dokládá zřetelný otisk koutového sloupku. Rozdíl tkví i v tom, že dřevěné stěny v paláci byly svislé až ke stropu.

Budovu v parkánu hradního jádra lze v zásadě popsat jako trojdílný obytný dům. Jeho půdorysné a komunikační řešení je ale velice nezvyklé. Nedostí na tom, že v úrovni přízemí se nacházely dvě dřevem zateplené místnosti situované vedle sebe. Jedna z nich zaujala střední díl, tím úloha siné pravděpodobně připadla místnosti krajní. Ta byla dobře prosvětlena velkými obdélnými okny. Sice nelze zcela vyloučit, že vstup z prostoru parkánu vedl do středního dílu, tj. do jižní vyžděvené místnosti. Takové řešení by se ovšem jevilo jako ještě více atypické.

Zamýšlíme-li se nad konkrétním účelem obytné stavby, základní otázku lze ve zkratce zformulovat asi takto: Kdo mohl obývat poměrně pohodlný, rozlehlý a reprezentativní dům v těsné blízkosti ústředního paláce? Adjektivum „pohodlný“ volíme s ohledem na existenci vyžděvených místností; jednu z nich lze takřka s jistotou považovat za světnici. A adjektivum „reprezentativní“ odvozujeme jednak od polohy v rámci hradního areálu a jednak od charakteru

a počtu oken místnosti vysunutě z prostoru parkánu do svahu nad přístupovou cestou do hradu. Z čelní místnosti byl dobrý výhled do okolí, co se však týče ryze utilitárních hledisek (tepelně-izolačních a fortifikačních), rozměry otvorů se jeví jako nepřiměřeně velké. Následně je jen krůček k (hypotetické) úvaze o domu, v němž přebýval některý z vyšších hradních úředníků, snad purkrabí. Tomu by odpovídaly nároky na reprezentaci stejně jako poměrně vysoká úroveň komfortu pobývání. Do daného výkladového konceptu dobře zapadá i celkové uspořádání hradního jádra – na straně jedné monumentální dvoupalácový komplex obklopený plášťovou zdí, na straně druhé řádově skromnější stavba v parkánu. Neřešitelná je otázka, jak vyhlíželo a k jakému účelu sloužilo její nedochované patro. Naopak otázky spojené s komunikační rolí suterénu by v budoucnu mohl zodpovědět archeologický výzkum. Předběžně lze uvažovat, že exteriérový vstup do suterénu sloužil jako tzv. výpadní branka.

Zatímco o relativní chronologii základních stavebních etap máme představu poměrně jasnou, opor absolutního datování se nám nedostává. Lze-li vznik parkánové hradby s velkou pravděpodobností spojit s počátečními etapami výstavby hradu, tedy s dobou kolem poloviny 14. století, mladší úpravy – (předpokládanou) přístavbu rizalitu a výstavbu obytné budovy – datovat nedovedeme.¹³⁾

Detailní průzkum jedné vytipované budovy v rozsáhlém hradním areálu v několika ohledech obohatil širší srovnávací studium. Na neobvyklý konstrukční a dispoziční charakter vydrvených místností jsme již upozornili. Zbývá zdůraznit, že domy hradních úředníků představují zajímavé badatelské téma, které však dosud nebylo českými odborníky programově vytyčeno, natož řešeno. Přitom jde o podstatný segment hradní každodennosti pozdního středověku. Budoucímu bádání tak musíme přenechat celkové zhodnocení předmětné stavby v parkánu jádra Dívčího Kamene. K tomu je zapotřebí dostatek srovnávacího pramenového materiálu, kterého se v záplavě české kastelologické literatury paradoxně nedopátráme. Proto je nutné připomenout, že poznání Dívčího Kamene představuje jeden z největších dluhů terénního (základního) výzkumu, s jehož splácením je nezbytné začít neprodleně, nechceme-li trpně přihlížet každoroční ztrátě nenahraditelných náleзовých situací.

*Příspěvek vznikl v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: **Výzkum nemovitých památek v ČR. Aktuální metodické otázky průzkumu a dokumentace, ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře**, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.*

POZNÁMKY

- 1) A. Kubíková, Oldřich II. z Rožmberka. České Budějovice 2004, s. 141–146.
- 2) K diskusi vybízí nedávno publikovaný (prameny neověřitelný) názor, že Dívčí Kámen vyjadřoval mocenské nároky Rožmberků, a to konkrétně na hranici zlatokorunského klášterství: R. Šimůnek – R. Lavička, Páni z Rožmberka 1250–1520. Jižní Čechy ve středověku. Kulturněhistorický obraz šlechtického domínia ve středověkých Čechách. České Budějovice 2011, s. 81.

- 3) A. Kubíková, Dívčí Kámen – hrad a panství v písemných pramenech in: Dívčí Kámen, přírodní rezervace a historický vývoj osídlení. Křemže 2004, s. 71–75.
- 4) D. Menclová, České hrady. Díl druhý. Praha 1972, s. 75–80.
- 5) T. Durdík, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky 4. Praha 2011, s. 70.
- 6) Plány (i mnoho terénních skic) jsou uchovávány ve Sbírce plánů, stavebněhistorických průzkumů a restaurátorských zpráv Národního památkového ústavu, ústředního pracoviště. Geodetické zaměření v letech 1962 a 1964 provedl a výsledné výkresy zhotovil J. Houžvíc se spolupracovníky. Ve stejné době vznikl neméně cenný konvolut (na tomto místě výběrově publikovaných) snímků, které jsou uloženy ve Sbírce fotodokumentace Národního památkového ústavu, ústředního pracoviště. Jejich autorem je V. Hyhlík.
- 7) V mnohokrát publikovaném celkovém plánu hradu spatřujeme zeď, která na východní straně kolmo přepažuje onu soutku; napojuje se jednak na severovýchodní nároží předmětné budovy, jednak na plášťovou zeď palácového jádra. Patrně jde o omyl, neboť po takové zdi neshledáváme v terénu jakékoli stopy. Lze sice namítnout, že severovýchodní nároží zkoumané budovy je dnes silně narušeno. Za směrodatné však považujeme poměrně podrobné geodetické plány ze 60. let 20. století, které přepažení soutky nezachycují (obr. 5). Je podstatné, že tehdy bylo zdívo dochováno – jak je patrné ze svislých řezů a soudobých fotografií – v mnohem větší míře. V místě smyšlené zdi je dnes na sucho vyskládána novodobá plenta, která zpevňuje patu suťového kužetu v okolí zborceného nároží západního paláce. Plán hradu, v němž je zakreslena patrně nikdy neexistující zeď, do literatury uvedla D. Menclová, o. c. v pozn. 4, obr. 99 na s. 73.
- 8) V dolní polovině petrografického rozhraní si ale zároveň všimneme (nejméně) dvou technologických vodorovných spár, které naprosto plynule protínají onu svislou spáru a běží až k stávajícímu nároží, resp. k jeho destruívané hraně. Existence svislé spáry se jakoby vylučuje s průběžnými technologickými vrstvami. Přece se ale domníváme, že západní hradba byla dodatečně prodloužena k jihu o délku rizalitu, přičemž zedníci přesně navázali na technologické spáry staršího zdíva.
- 9) Např. M. Rykl, Příspěvek k výzkumu středověkých světnic, Průzkumy památek XIV, č. 2, 2007, s. 33–70, zde s. 40.
- 10) Srovnatelný příklad sice dohledáme, ovšem až za hranicemi českých zemí. Dvojice vedle sebe situovaných vydrvených místností rámové konstrukce byla zjištěna v jednom z měšťanských domů ve městě Karlstadt am Main (spolková země Bavorsko, Dolní Franky): E. Altwasser, Die Doppelbohlenstube aus dem Jahre 1354/55 im Haus Hauptstraße 56 zu Karlstadt am Main, in: Hausbau im Alpenraum, Bohlenstuben und Innenräume. Jahrbuch für Hausforschung 51. Marburg 2002, s. 197–212.
- 11) V. Razín, Dolní palác hradu Žebráka. Několik poznámek k problematice dřevem zateplených prostor českých hradů, Průzkumy památek X, č. 2, s. 63–85. Dlužno zdůraznit, že dolní palác Žebráka je z funkčního hlediska nesusměřitelným typem stavby vůči zkoumané budově v parkánu Dívčího Kamene. Jako další analogii lze uvést dřevem vyloženou místnost jednoho z měšťanských domů ve městě Sopron (Maďarsko). Do ulice se obrací charakteristickou arkádou, přesto je vzdutý dřevěný strop orientován rovnoběžně s hlavním průčelím (nikoli vůči tomuto průčelí kolmo, jak by bylo obvyklé): I. Feld, Buda (Ofen) und Sopron (Ödenburg) – Meilensteine der ungarischen städtischen Hausforschung, in: Hausbau und Bauforschung in Ungarn. Jahrbuch für Hausforschung 47. Marburg 2004, s. 9–38.
- 12) U místností vyložených fošnami se mnohem častěji setkáváme s rámovou konstrukcí. Ovšem třeba v rámci českých zemí vůbec nejstarší dochovaná výdřeva z 20.–30. let 14. století z měšťanského domu ve Znojme má podobu srubu sestaveného z fošen: D. Černoušková – P. Borský, Srubový dům v Zelenářské ulici ve Znojme, Průzkumy památek III, č. 1, 1996, s. 17–26.
- 13) D. Menclová bez argumentů uvažuje, že obytná budova vznikla „patrně kolem r. 1479, kdy na hradě prováděl větší přestavby tehdejší purkrabí Kuneš z Machovic“: D. Menclová, o. c. v pozn. 4, s. 79. Tuto hypotézu (rovněž bez odůvodnění) opakuje T. Durdík, Hrad Dívčí Kámen (Maidštejn, Menštejn), in: Dívčí Kámen. Přírodní rezervace a historický vývoj osídlení. Křemže 2004, s. 62–70, zde s. 67.

DER WOHNBAU IM ZWINGER DER BURG DÍVČÍ KÁMEN

Die Burg (heute Ruine) Dívčí Kámen (Maidstein, Gem. Křemže [Krems], Bez. Český Krumlov [Krumau]) befindet sich in Südböhmen. Seit ihrer Gründung um die Mitte des 14. Jahrhunderts bis zu ihrem Verlassen in der 1. Hälfte des 16. Jahrhunderts war sie mit dem mächtigen Geschlecht von Rosenberg verbunden. Obwohl sie nie ein ständiger Herrschaftssitz wurde, gewann sie die Größe und repräsentative Gestalt. Der typologischen Klassifizierung gemäß zählt die Burg zu den klaren Beispielen der sog. Zweipalasanlage, die als eine modische Innovation der Luxemburgerzeit angesehen wird. In der Südwestecke des Burgkernzingers erhielt sich ein Torso nach einem verhältnismäßig kleinen Wohnbau, der Gegenstand des Beitrags ist. Die stratigraphischen Verhältnisse ermöglichen drei Grundphasen der Bauentwicklung festzustellen: 1. Erbauung der Zwingermauer; 2. Zubau eines Risalits zur Zwingermauer; 3. Entstehung des Wohnhauses, das den Risalit verwendet hat. Es ist wahrscheinlich, dass die Zwingermauer in der Zeit der Gründung der Burg erbaut wurde, also in der Mitte des 14. Jahrhunderts. Unter dem heutigen Erkenntniszustand ist es aber nicht möglich die Entstehungszeit des Hauses genau festzustellen.

Das erforschte Haus befindet sich in unmittelbarer Nähe des zentralen Paars von den Palas, d. h. in der „prominenten“ Lage. Es kann sich zwar nicht mit ihnen in den Grundriss- sowie Höhenmaßen auf ersten Blick vergleichen, aber es fesselt doch auch die Aufmerksamkeit. Vom Zwinger aus springt das Haus teilweise in den steilen Abhang vor, wodurch seine Wirkung in der Burgansicht akzentuiert wurde. Die überhöhte Südfassade wächst bereits oberhalb des ersten Burgtors empor. Obwohl nur ein verhältnismäßig geringer Teil vom Grundriss vor die Zwingermauer vorgesprungen ist, bereits dieser Raum beleuchten an allen drei Seiten insgesamt vier große Fenster, die den Anspruch der Repräsentation und des Wohnkomforts widerspiegeln. Die Wahl der Wohngebäudebaustelle bewältigte auch die Fortifikationsaufgabe des Burgkernzingers. Das Gebäude hat seine (aus der Hinsicht der Verteidigung) exponierte Südwestecke ausgefüllt; zugleich ist der ältere Eckrisalit verschwunden, der als Teil der Aktivverteidigung hatte wirken können.

Das Gebäude im Zwinger lässt sich einfach als ein dreiteiliges Wohnhaus beschreiben. In der Erdgeschosshöhe befanden sich zwei nebeneinander situierte holzverkleidete Räume, was nicht zu gewöhnlich ist. Die östliche Umfassungsmauer ist nördlich vom Hauseingang auffällig schmal, die Mauer war an die Holzkonstruktion zugemauert. An der Innenseite sind die Bohlenabdrücke recht deutlich. Die Abdrücke trennt ein vertikaler Absprung, der die Abtrennung der Räume bestimmt. Den Abdrücken gemäß kommt es heraus, dass die südliche Verkleidungskonstruktion den Blockbaucharakter besaß. Im Fall des nördlichen Raums sind die Abdrücke so beschädigt, dass die Konstruktionsweise nicht mehr deutlich ist. Einer der verkleideten Räume nahm den Mittelteil ein, d. h. die Bestimmung der Diele fiel an den Raum am Rande – den Südlichen.

Überlegt man über die Funktionsbestimmung des älteren Risalits, so kommt nur eine Hypothese zustande. Sie lässt sich anhand der Kommunikationsverbindungen des späteren Wohngebäudes formulieren, die wahrscheinlich die ältere Anlage wiederholen. Durch das Untergeschoss konnte man vom Zwinger in den Abhang über dem ersten und zweiten Tor hinunterkommen. Das an der Außenseite der Mauer eingefasste Portal war günstig an der östlichen Seitenfassade des Gebäudes situiert, durch dessen Masse es geschützt war. Es lässt sich also als Ausfallpforte charakterisieren. Und es bietet sich eine Überlegung dar, seine Errichtung hätte schon mit der Entstehung des Risalits zusammengehangen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Dívčí Kámen (Kr. Südböhmen, Bez. Český Krumlov), Burg. Burgkern mit der Mantelmauer, Gesamtansicht, im Vordergrund im Zwinger der Wohnbau links, ganz rechts das dritte Tor (Foto V. Hyhlík, 1963).

Abb. 2: Dívčí Kámen, Burg. Weg zum ersten Tor, Ansicht von Südwesten. Darüber befindet sich der Wohnbau in südlichen Zwinger, im Hintergrund ragt der Kern vom Palas empor (Foto V. Hyhlík, 1963).

Abb. 3: Dívčí Kámen, Burg. Burgkern, Ansicht von Westen, links der westliche Palas, rechts der Wohnbau im Zwinger (Foto V. Hyhlík, 1962).

Abb. 4: Dívčí Kámen, Burg. Lageplan des Burgareals. Pfeil zeigt zum Wohn-

bau im Zwinger (übernommen aus: D. Menclová, s. Anm. 4, Abb. 99).

Abb. 5: Dívčí Kámen, Burg. Kern vom Palas, an drei Seiten vom Zwinger umgeben, in dessen Südwestecke sich der Wohnbau befindet (Aufnahme und Zeichnung J. Houzvic u. Koll., 1962, 1964).

Abb. 6: Dívčí Kámen, Burg, Wohnbau im Zwinger. Grundrisse vom Erdgeschoss (a), Untergeschoss (b), Längsschnitt mit Blick zur Innenwand der östlichen Umfassungsmauer (c). Der Aufriss nimmt Abdrücke von Holzkonstruktionen auf (Aufnahme von Autoren und F. Laval, 2006, 2012, Zeichnung J. Veselý).

Abb. 7: Dívčí Kámen, Burg, Wohnbau im Zwinger. Gesamtansicht von Südosten (Foto Z. Neustupný, 2008).

Abb. 8: Dívčí Kámen, Burg, Wohnbau im Zwinger. Östliche Umfassungsmauer, Westwand mit Abdrücken der Holzverkleidung von zwei nebeneinander situierten Räumen (Foto J. Kypta, 2008).

Abb. 9: Dívčí Kámen, Burg, Wohnbau im Zwinger. Östliche Umfassungsmauer, Detail der Westwand, s. Abb. 8. Der vertikale Absprung rechts vom Maßstab zeigt die Trennungslinie zwischen zwei benachbarten holzverkleideten Räumen (Foto Z. Neustupný, 2008).

Abb. 10: Dívčí Kámen, Burg, Wohnbau im Zwinger. Nordostecke, am Mauerkopf der östlichen Wand deutliche Bohlenabdrücke von der Holzverkleidung, im Hintergrund Torso der eingestürzten Ecke vom westlichen Palas (Foto V. Hyhlík, 1962).

Abb. 11: Dívčí Kámen, Burg, Wohnbau im Zwinger. Südliche Umfassungsmauer, Nordansicht; rechts vom Maßstabfuß deutliche Wölbung der Untergeschossfensternische, ganz rechts oberhalb des Fußes der Wölbung ein deutlicher Block vom Mauerwerk – Narbe nach der abgetragenen Eckrisalit-Ostmauer. Links vom Maßstabfuß eingesenktes horizontales Mauerkopfband – Lagerfuge des Untergeschossgewölbes. Im linken Teil der Aufnahme ein Teil der östlichen Umfassungsmauer mit der südlichen Laibung des Eingangs vom Zwinger, durch die Laibung läuft vertikale Baufuge (Foto Z. Neustupný, 2008).

Abb. 12: Dívčí Kámen, Burg, Wohnbau im Zwinger. Südostecke, in der rechten unteren Ecke deutliche abgetragene Eckrisalitmauer, s. Abb. 11 (Foto J. Veselý, 2012).

Abb. 13: Dívčí Kámen, Burg, Wohnbau im Zwinger. Östliche Umfassungsmauer, Detail der Westwand, unten die Ausfallpforte vom Untergeschoss, oben eine Fensternische im Erdgeschoss, s. Abb. 12 (Foto J. Kypta, 2008).

Abb. 14: Dívčí Kámen, Burg, Wohnbau im Zwinger. Detail der vor das äußere Mauerkopf der südlichen Zwingermauer vorspringenden Ostfassade, s. Abb. 7 (Foto Z. Neustupný, 2008).

Abb. 15: Dívčí Kámen, Burg, Wohnbau im Zwinger. Torso vom Ausfalltor aus dem Untergeschoss, Ansicht von Nordosten, s. Abb. 14. Beim Maßstabfuß deutliche Riegelbalkenöffnung, unter dem Fuß der erhaltenen Wölbung eine Reihe schräg gelegter Steine, die wohl das Vorhandensein des heute verschwundenen unteren Bogenlaufs belegen (Foto J. Veselý, 2012).

Abb. 16: Dívčí Kámen, Burg, Wohnbau im Zwinger. Torso vom Ausfalltor aus dem Untergeschoss, Ansicht von Südwesten, s. Abb. 14. Die Wölbung ist nachträglich in das äußere Mauerkopf der südlichen Zwingermauer eingebunden (Foto J. Veselý, 2012).

Abb. 17: Dívčí Kámen, Burg, Wohnbau im Zwinger. Südfassade, links von der deutlichen vertikalen Baufuge die Stirn des älteren Risalits (Foto Z. Neustupný, 2008).

Abb. 18: Dívčí Kámen, Burg, Wohnbau im Zwinger. Südfassade, Detail mit der vertikalen Trennung in der Sockelhöhe, links von der Baufuge das Mauerwerk des älteren Risalits (Foto J. Veselý, 2012).

Abb. 19: Dívčí Kámen, Burg, Wohnbau im Zwinger. Südfassade, Detail mit einem Gewändertorso vom Untergeschossfensterchen, s. Abb. 17 (Foto J. Veselý, 2012).

Abb. 20: Dívčí Kámen, Burg, Wohnbau im Zwinger. Äußeres Mauerkopf der westlichen Umfassungsmauer, Gesamtansicht. Rot – die die Bauentwicklung dokumentierenden Baufugen, weiß – technologische Fugen mit Gerüstholz-negativen (k). Unterscheidung einzelner Mauerwerkteile – ursprüngliche Zwingermauer (P), Risalit (D) und Wohngebäude (D) mit der Aufmauerung des 1. Obergeschosses (l.p). Strichlinie (t) zeigt die Geländehöhe im Innenraum (Foto J. Kypta, 2008).

Abb. 21: Dívčí Kámen, Burg, Wohnbau im Zwinger. Äußeres Mauerkopf der westlichen Umfassungsmauer, Gesamtansicht. Rot – die die Bauentwicklung dokumentierenden Baufugen, weiß – technologische Fugen mit Gerüstholz-negativen (k). Unterscheidung des Mauerwerks der ursprünglichen Zwingermauer (P) und des Wohngebäudes (D) mit der Aufmauerung des 1. Obergeschosses (l.p – Foto Z. Neustupný, 2008).

Abb. 22: Dívčí Kámen, Burg, westlicher Palas. In der Mitte der Wohnraum im zweiten Obergeschoss. Den Abdrücken gemäß ist es gut deutlich, dass er mit den in die Rillen der Ecksäulchen eingeschobenen Bohlen verkleidet war (Foto J. Kypta, 2012).

(Übersetzung J. Noll)